

SƏFƏVİLƏRİN BÖYÜK İDEOLOQU MİSKİN ABDAL

Mahmud ALLAHMANLI,
professor

XV-XVI yüzilliklərdə yaşayıb-yaratmış, I Şah İsmayıl Xətəinin mürsidi, tarixdə ilk dəfə ideoloji doktrinani, nəzəriyyəni Vahid və Böyük Azərbaycan ideali uğrunda reallaşdıraraq,

«Səfəviyyə» təsəvvüf-ürfan cərəyanının siyasi hakimiyyətə gəlməsi ilə Azərbaycan tarixində ən qüdrətli, nəhəng bir dövlətin qurulmasının (1501) baş ideoloqu, Səfəvilərin böyük dövlət xadimi, dövrünün tanınmış diplomatu, hərbi sərkərdə, təsəvvüf mütəfəkkiri, filosof, sufi şair, ozandan aşığa, qopuzdan saza keçidin banisi, Haqq aşıqlığı (Haqq aşıqlığı) sənətinin əsasını qoymuş, çoxsaylı sufi-təsəvvüf musiqiləri aşiq havalarının müəllifi, Qeyb Ərəni (Ricalül-Qeyb), Pir, Övliya, Allahdan ətə edilmiş böyük möcüzələr, kəramətlər, fəzilətlər və müqəddəs «Ocaq» sahibi, tarixi şəxsiyyət Miskin Abdal Seyyid Hüseyin Məhəmməd oğlu təxminən 1430-cu ildə bəşəriyyətin beşiyi, tarixi Oğuz yurdu, qədim Göyçə mahalının (Basarkeçər rayonunun) keçmiş Zərgərli, sonralar Sarıyaqub adlanan kəndində «Zərgərli» tayfasının adlı-sanlı nümayəndəsi Cəfər oğlu Məhəmmədin ailəsində doğulmuşdur. Zərgərli kəndi Çar Rusiyası dövründə XIX əsrdə Miskin Abdalın yeganə oğlu Şadmanın şəcərəsindən olan «Sarı» ləqəbli Yaqub Ağanın şərəfinə Sarıyaqub adlanmışdır.

Miskin Abdalın ulu babası Yaqub, Səfəvilərin ulu babası Şeyx Səfiəddinlə yaxın dostluq, pir-mürşid əlaqəsi, təsəvvüf-sufilik ideyasına, «Abdallıq konsepsiyası»nın bir qolu olan «Səfəviyyə» təriqətinə mənsubluq və həmin təriqətin yayılması ilə bağlı sıx münasibətlərdə olduğundan bu dostluq ənənələri nəslin sonrakı nümayəndələri tərəfindən də uğurla davam etdirilmişdir.

Miskin Abdal özünün şeirlərində Seyyid olduğunu ifadə etmişdir. Məlum olduğu kimi, «Seyyid» ərəbcə «ağa, bəy» deməkdir, Məhəmməd Peyğəmbərin nəvələri, İmam Əlinin övladları: Hüseyin nəslindən olanlara Seyyid, digər nəvəsi Həsənin nəslindən olanlara isə Şərif deyilmişdir. Miskin Abdal şeirlərində «Seyyid» olduğunu göstərərək, Məhəmməd Peyğəmbərin Əhli-Beyti olan Hüseyin nəslindən olduğuna işarə etmişdir:

«Seyyid Miskin Abbal mənəm,
söz mənim meydan mənim,
Qoruyunam, özün qoru,
xain dostlardan məni».

Digər bir şeirində isə o, yuxuda İmam Əlini gördüyünü, Haqqdan ona kəramət «Pir», «Seyyid» olduğunun soracağının verildiyini, müjdələndiyini göstərir:

«Bu gecə vaxtında gördüm Əlini,
«Səni pir sahibi görürəm» dedi.
Gülüb, kürəyimə vurdu əlini,
«Ömrünə bir çələng hörürəm» dedi.

«Allahın şiriyəm, bir bax, didəmə,
Qoru din-məzhəbi, olmaz sədəmə,
Dolan bu dünyanı, yoruldu, demə,
Dalında dağ kimi dururam» dedi.

«Sərinde ağıl var, qüvvət qolunda,
Mələklər qoruyur sağ-solunda,
Seyyidsən, dərvişsən Haqqın yolunda,

Abdala Haqq payı verirəm» dedi». Digər bir «Əlif-Lam» adlı şeirində isə özünün təmiz, pak nəsiləndən olduğunu belə ifadə etmişdir:

«Təmiz ökilmişəm, pak doğulmuşam,
Atadan-anadan lütfi-halalam,
Dərsimi Haqq verib, ağdan almışam,
Dilimdə əzbərdir, doxsan min kəlam».

Miskin Abdalın özündən əvvəlki nəsil şəcərəsində, bizə, XIII əsrdə yaşamış, Şah İsmayıl Xətəinin babası Şeyx Səfiəddinin müasiri olmuş Yaqub adlı babasının və ondan sonrakı oğul, nəvə-nəticələrinin adları məlumdur. Miskin Abdaldan əvvəlki nəsil şəcərəsi belədir: ulu babası Yaqub, onun oğlu İbrahim, onun oğlu İsmayıl XIII əsrdə; İsmayılın oğlu Əli, onun oğlu Cəfər, onun oğlu Məhəmməd (Miskin Abdalın atası) XIV-XV əsrlərdə yaşamışlar. Miskin Abdal özü isə 1430-1535-ci illərdə XV-XVI əsrlərdə yaşamışdır.

Miskin Abdalın yeganə oğlu Şadmanın (digər iki oğlu Əli və Həsən Dağıstan dağlarında həlak olmuşlar) nəsil şəcərəsinin mərkəzi əsas xətti barəsində əldə edilmiş məlumatlar belədir:

Şadman XV-XVI əsrlərdə yaşamışdır. Şadmanın oğlu Qənbər, onun oğlu Yağnalı, onun oğlu Yaqub XVI əsrdə, Yaqubun oğlu Hüseyin, onun oğlu İsmayıl, onun oğlu Məhəmməd XVII əsrdə, Məhəmmədin oğlu Yafəs, onun oğlu Hacı Mehdi, onun oğlu Kərbəlayi Qənbər XVIII əsrdə, Kərbəlayi Qənbərin oğlu Məşədi Hasan, onun oğlu Hüseyin, onun oğlu Paşa Həsənov XIX əsrdə (Hüseyin və oğlu Paşa həmcinin, XX əsrdə), Paşa Həsənovun oğlu Məhəmməd Hüseyinov, onun oğlu Tofiq Hüseyinzadə isə XX əsrdə yaşamışlar.

Yaxın dostluq və təriqət qardaşlığı münasibətləri çərçivəsində Miskin Abdalın atası Məhəmməd Cəfər oğlunun Şeyx Heydərlə yaxınlığı və qarşılıqlı etimadı sayəsində Şeyx Heydərin oğlu İsmayılın hələ uşaq olarkən düşmənləri tərəfindən təqib edildiyi illərdə, məhz Göyçədə ən çox etibar etdiyi Hüseyin Məhəmməd oğlu Miskin Abdal və atası Məhəmməd Cəfər oğlu tərəfindən Göyçə gölündəki Ağdamar adasında yerləşən Ağdamar qalasında təqiblərdən gizlədilərək mühafizə edilmiş, ilk tərbiyəsini də Miskin Abdaldan alması barədə qaynaqlar mövcuddur. Ona görə də bu münasibətlər qardaşlıq-aile münasibətləri qədər səmimi, yaxın və etibarlı olmuşdur.

Hüseyin (Miskin Abdal) atası Məhəmmədin yaxından qayğısı sayəsində kiçik yaşlarından o dövrün ədəbi və rəsmi dövlət həyatı üçün zəruri sayılan ərəb və fars dillərində mükəmməl yiyələnmiş, cəng oyunlarını mənimsəmiş, Göyçə ozan, qopuz mühitinin sirlərinə yaxından bələd olmuş, çox erkən yaşlarından İslam dininin, o cümlədən, «Quran»ın incəliklərini dərinləndirən, «Abdallıq nəzəriyyəsi» və onun əsasında yaranmış, Səfəvilərin ideya məsləki olan «Səfəviyyə» sufilik təriqətinin geniş təbliğinə başlamış, çox qısa zamanda yüksək ad-san qazanmışdır. Təsəvvüf deyildir ki, Miskin Abdal şeirlərində İslamda ən müqəddəs məkanlardan olan Türkiyənin Cizrə şəhərində Nuh Peyğəmbərin qəbri üzərində türbəsi (və yanında böyük camii) olan «Günbəz-əl Cizrə» və tarixi Fələstin torpaqlarında Qüds şəhərinin şərqində «Qədim Şəhər» hissəsində yerləşən, Məhəmməd Peyğəmbərin məzarını gerçəkləşdirdiyi,

«Quran»da «ətrafını mübarək etdik» kimi şərifləndirilən «Məscidi-Əqsa»da, özünün «Dür Usta» Pak Ustad kimi tanıdığını göstərmişdir ki, bu da onun öz dövründə İslam arealında nə qədər böyük nüfuz və etimada malik din xadimi, ilahiyyatçı, mürsid olduğunu sübut edir.

Miskin Abdal Sufilik Təsəvvüf yolunda böyük bir yol, Təsəvvüfün Şəriət, Təriqət, Mərifət mərhələlərini keçərək, Həqiqət mərhələsinə (Abdallıq) qovuşmuş, «Abdallıq konsepsiyası»na uyğun olaraq «Qırq Abdal» «Qurxlar piri» dərşini almış, ulu babaları kimi ona da Haqqdan hikmət, fəzilət, kəramət İlahi vergi, müqəddəslik, möcüzələr sahibi olmaq Pir, «Ocaq» nazil

olmuş, Pir məqamları sayılan «Miskin» və «Abdal» zirvələrinə çatmış və tarixdə, məhz bu adları, hər iki ən yüksək sufi dərəcələrinin vəhdəti ilə tanınmışdır.

Miskin Abdalın barəsində indiyədək toplanmış çoxsaylı tarixi fakt və məlumatlara əsasən, onun Təsəvvüf Sufilik mərhələlərinin hər üçünü Şəriət, Təriqət və Mərifət mərhələlərini keçərək, «İlahi vergi» ilə mükafatlandırılaraq, Həqiqət mərhələsinə Ali Haqq Yaradana qovuşduğu, buna görə də, təsəvvüf ordeni kimi «Abdal» adını aldığı təsdiq edilmişdir. Miskin Abdal Azərbaycan və dünya sufi ədəbiyyatının böyük şairi və övliyasıdır. Miskin Abdalın əsl adından (Hüseyin Məhəmməd oğlu) kənarında daşdığı «Miskin» və «Abdal» anlayışları da birmənalı olaraq, onun təsəvvüf sufilik təriqətində qazandığı ən yüksək mərtəbə silsilə adları ilə bağlı olmaqla həmin sözlərin adı mənasından tam fərqli şəkildə qəbul edilir.

1500-ci ildə təriqət Şahı Şeyx Heydərlə oğlu İsmayıl «Qızılbaşlar hərəkatı» çərçivəsində Şimali Azərbaycana yürüşlər edərək, Göyçəyə səfər edərək, Zərgərli (Sarıyaqub) kəndində, mürsidi olmuş, və yerlərdə ən böyük dayağı olan lələsi Seyyid Hüseyin Miskin Abdalı ziyarət edir, onun xeyir-duası ilə ətraf ərazilərdən çoxsaylı tərəfdarlar toplanır.

Bu münasibətlə Miskin Abdal şeirlərində deyir:

«Vədə verdiyin ilqara,
Oğul, İsmayıl xoş gəldin!
Göyçə adlı bu diyara,
Oğul, İsmayıl, xoş gəldin!
Sazın-sözün sirri burda,
İgid olan qalmaz darda,
Sənə sadiq olan yurda,
Oğul, İsmayıl, xoş gəldin!
Bəxt yazılıb hər alına,
Bax Abdalın əhvalına,
Gözəlliklər mahalına,
Oğul, İsmayıl xoş gəldin».

Digər vilayətlərdən zəfərlə qayıdan İsmayıl, yenə də Göyçədə Seyyid Hüseyin Miskin Abdalın qonağı olur. Miskin Abdal bu münasibətlə şeirində deyir:

«Sən gətdin hünərlə, gəldin zəfərlə,
Qurtardın elləri yasdan, İsmayıl!
Yolların bəzənsin xalılıyla, zərle,
Adına yazılısın dastan, İsmayıl!».

İsmayıl Göyçədəki beş kəndin vergisinin də ustadı Miskin Abdala çatacağına dair göstəriş verir, onun anadan olduğu Zərgərli (Sarıyaqub) kəndini vergidən azad edir və onu özü ilə Təbrizə aparır.

1501-ci ilin sentyabr ayının 24-də Təbrizdə Şeyx Heydərlə oğlu İsmayıl şahlıq şərbətini, məhz Seyyid Hüseyin Miskin Abdalın əlindən alıb, içir, onun Övliya xeyir-duası ilə qırmızı geyinib, sahlıq taxtında öyləşir. Bu münasibətlə Miskin Abdal şeirlərinin birində deyir:

«Bu tac, bu taxt qılsın vəfa,
Şeyx oğlu Şah İsmayıl!
Xıdır Nəbi, ol Mustafa,
Olsun pənah İsmayıl».

Abdal telə mizrab vurur,
Gün gələr ki, dastan qurar,
Yerdə Əli kömək durar,
Göydə Allah İsmayıl».

Qızılbaşlar şahının məsləhəti ilə Miskin Abdal Səfəvilərin xarici əlaqələrinin qurulması və inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş, bu məqsədlə Səfəvilərlə qonşu dövlətlərə səfərlərə gedib, diplomatik görüşlər keçirir, danışıqlar aparır, Səfəvilərin beynəlxalq səviyyədə mövqelərinin gücləndirilməsi və tərəfdar dövlətlərin dəstəyini daha da artırmaq missiyasını yerinə yetirir. Eyni zamanda, o, 1501-ci ildə Səfəvilərin şimal sərhədlərində Dağıstan ərazilərində yaşayan əhali arasında Qızılbaşlar (Səfəviyyə) ideologiyasının yayılması məqsədilə dövlət elçisi, səlahiyyətli səfir qismində xidmətlər göstərir. Orada əsas dayaq məntəqəsi kimi indiki Axtı rayonunun Miskincə kəndində məskən salır. Həmin kənd məhz onun şərəfinə yerli əhali tərəfindən «Miskincə» yəni «Miskinli» adlanır. Maraqlı faktıdır ki, həmin kənd Dağıstanın ləzgilər yaşayan ərazisində İslamın «Şiə» məzhəbindən olan yeganə kənddir.

Hüseyin (Miskin Abdalın) atasının adı Məhəmməd, babasının adı Cəfər olmuşdur. Hüseyin ulu babalarının və törəmələrinin adları peyğəmbərlərin, atasının adı Məhəmməd Peyğəmbərin, özü isə onun nəvəsi, eyni zamanda İmam Əlinin oğlu İmam Hüseyin adını daşımışdır. Hüseyin ilk həyat yoldaşı Təbrizli Mahmudun («Miskin Abdal və Sənubər» dastanında o, «İlan Mahmud» adlanır) qızı Sənubər olmuş, onunla evlilikdən cəmi bir neçə ay sonra Sənubər vəfat etdiyindən, o 50 yaşınadək evlənməmiş, yalnız 50 yaşında İrəvandan tacir qızı Həlīmə adlı qadınla evlənməmiş, Həlīmədən 4 övladı olmuş oğlanlarının adı Şadman, Əli və Həsən, qızının adı Məleykə olmuşdur. Miskin Abdal ilk övladının adını Şadman qoymuşdur ki, bunun da çox hikmətli tarixçəsi vardır. «Şad» (Şadman) adı Azərbaycan xalqının genezisində başlanğıc və əsas rol oynamış qədim Azər (As, Az) tayfalarında, Altay, Məsoptomiya və Misir türklərində Tanrı adı olmuş, eyni zamanda, buna müvafiq olaraq, Göytürk və Xəzər xaqanlıqlarında ən yüksək Türk hökmdarı Titulu (Xaqan kimi) da olmuş, Xəzər Xaqanının oğlunun da adı Şad olmuşdur. Təsəvvüfdə də «Şad» sözü çox yüksək dərəcə, mona ifadə etmişdir. «Şad» sözü təsəvvüf mənasında Miskin Abdalın Təsəvvüf Şeyxi kimi Sufi yolçuluğunda ən yüksək pillələrindən birinə qovuşması anlamını daşıyır. Belə ki, «Şad» sözü Türk dilindən bir çox dillərə keçdiyi kimi, fars dillərinə də keçmiş və onlarda «sevinc, bəxtiyarlıq, xoşbəxtlik, nəşə» mənalarını verir. Təsəvvüfdə Sufinin Qəbz (İlyas) halından Bast (Xızır) halına (ölməzliyə) keçməsinə «Şad» deyilir. Bast halı Xızır, Qəbz halı İlyası tərənnüm edir. Xızır Hz.Musa zamanında yaşamış, Vəli və ya Peyğəmbər olması bilinməyən mübarək Zatdır.

«Abi-həyat» deyilən əbədilik suyunu Hz.İlyas ilə tapıb, içdiyi üçün hər ikisinin qiyamətə qədər diri olduqlarına inanılır.

Təsəvvüfdə «Bast» halına Xızır, «Qəbz» halına İlyas deyilir.

«Qəbz» «bir şeyi barmaq ucları ilə tutub almaq» mənasını verir. «Qəbz» halı Allaha qovuşmaq yolunda sufini çətin vəziyyətə salır, qəlbində sıxıntı hiss etdirir, lakin bunun səbəbinin nə olduğu bilinməz. Sufilər bu hala tabe olmaq lazım gəldiyini söyləyərlər. Çünki, zamanın hökmünə boyun əyən, səbr edən sıxıntıdan, «Qəbz»dən qısa müddətdə qurtulur. «Bast» isə «yaymaq, sərmək, döşəmək» mənalarını verir, təsəvvüfdə «Həvf», «Qəca» və «Qəbz» hallarından sonra gəlir, «Qəbz» halından daha şiddətlidir, «Qəbz» halında döş qəfəsinin sıxışdırıldığı və daraldığı hiss edildiyi halda, «Bast» halı bunlardan «qurtuluş, açılma və həffiləmə, yüngülləşmə» halıdır. Təsəvvüf kitabları Həqiqət əhlinin «Qəbz» və «Bast» hallarından Allaha sığındıqlarını ifadə edirlər. Zamanın Qütbünə həm də «Xızır-Vaxt» adı verilir.

Göründüyü kimi, böyük Təsəvvüf Şeyxi ilk övladını sufilik yolunda əldə etdiyi böyük uğurun, yəni sufiliyin ən keşməkeşli, əzablı mənavi yolçuluğuna qət edərək, ən şərəfli sayılan mərhələsinə, əbədiyyətə qədəm qoyması Xızır, yəni əbədi diri olmaq halına keçməyi münasibəti ilə «Şadman» adlandırmışdır, yeni doğulan oğluna da Xızır məqamına yüksəlməyi, Haqqın dərğahında əbədi var olmağı arzulamışdır. «Şadman», bu mənada «Şad adam» mənasını daşımaq, «Şad» «şadlıq», «Man» isə qədim Türk dillərində «Mən», «Man» variantlarında mənsu-biyyət, həmçinin «şəxs, adam» mənalarında işlənmiş və əksər linqvistlərin qənaətlərinə görə, qərb dillərinə də bu söz, «Man» olaraq, məhz Türk dillərindən keçmişdir. Xalq arasında «Ruhu Şad olsun!» deyimi də, bəsit mənada ruhun «şadlığı»ni, «şənliyini» deyil, əslində ruhun təsəvvüfdə qəbul olunduğu kimi, çətinlikdən, ağrı-əzablardan qurtularaq, «Şad» mərhələsinə, yüngüllüyə, yəni Xızır məqamına, həmişə diri olmaq məqamına, başqa sözlə, əbədiyyətə qovuşmasının arzu olunmasını ifadə edir.

(Davamı 5-ci səhifədə)

SƏFƏVİLƏRİN BÖYÜK İDEOLOQU MİSKİN ABDAL

(Əvvəli 3-cü səhifədə)

Miskin Abdal, həmçinin digər övladlarına da təsəvvüfdə yüksək mənəvi mənalar ifadə edən adlar qoymuş ikinci oğluna, İslam təsəvvüfündə «Şahi-Mərdan», «Şahi-Nəcəf», «Şahi-Vilayət», «Sultanül-Övliya», «Qurani-Natiq» (Danışan Quran), «Əsədulla» (Allahın aslanı), «Şiri-Yəzdan», «Seyfulla», «Heydəri-Kərrar», «Murtaza», «Əmirəl-Möminin» kimi uca adları olan, 10 yaşında İslamı qəbul edən İmam Əlinin, digərinə isə onun sevimli oğlu Həsənin adını qoymuşdur. Tarixdən məlumdur ki, Əlinin Hz.Fatimədən üç oğlu: Həsən, Hüseyin və Möhsün (hər üç ad «hüsn» sözüdür, mənası hərfi olaraq «gözəl» mənasını verir) və iki qızı: Zeynəb və Ümmü Gülsüm olmuşdur. Hz.Əlinin künyələrindən biri də «Əbu Həsən» olmuş, yəni «Həsənin atası» kimi tanınmışdır. Miskin Abdal qızının adını isə Allahın yaratdığı ən pak məxluq, uca, saflıq, ulylik rəmzi olan varlığını şərfinə Məleykə qoymuşdur. Təsəvvüfdə Şadman, Əli, Həsən və Məleykə adları çox yüksək idealları simvolizə edir.

Müəyyən səbəblər üzündən Miskin Abdal, 1503-cü ildə diplomatik missiyasını başa vurub, geri qayıdarkən Dağıstan dağlarında ailəsi ilə birlikdə güclü borana düşür. Boranda özü, arvadı Həlimə, böyük oğlu Şadman, qızı Məleykə xilas olsalar da, kiçik yaşlı oğlanları Həsən və Əli bu köçün qurbanı olurlar. Bu barədə o, məşhur «Dağlar» və «Dünya, səndə nəyim qaldı» adlı şeirlərində həmin bədbəxt hadisəni də qələmə almışdır:

«Nəhs illərdən satın aldın nəhs günü,
Çağırıb dumanı, tökdün çiskini,

Gözü yaşlı qoydun Cüda Miskini, Eylə
gülə-gülə tamaşa, dağlar.»;

«Ərşə-gürşə bəlli əslim, Yaradana
ollam təslim, Adla, sanla olan nəslim, Bir
oğlum, bir qızım qaldı.

Şadman könlüm tari-mardır, Şanda
balım zəhri-mardır, Günüm, gecəm ahuzardır,
Şirin-şirin sözüm qaldı».

Miskin Abdal 1514-cü ilə qədər Azərbaycanla qonşu olan dövlətlərdə diplomatik missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirir, yüksək səfirlik məharəti göstərir. Uzaq məmləkətlərdə olduğu müddətlərdə Göyçə həsrəti onun qəlbini qubar etmiş, tez-tez şeirlərində bu həsrəti nəzmə çəkmişdir:

«Qürbət eldə yanar ömür sürənlər,
Yasa batdı bu halımı görənlər.»;
«Həsərət qaldım Göyçə kimi elimə,
Əl uzatdım, əl çatmadı əlimə.»;

«Ya Rəbb, görən, kimlər yetər dadıma!?
Həsərət qaldım ocağıma, oduma,
Miskinəm, ərənlər düşdü yadıma,
Didəm yaşı selə döndü, ağlaram».

Miskin Abdal 1514-cü ildə Cənubi Azərbaycanın Maku şəhəri yaxınlığında Osmanlılarla Səfəvilər arasında baş vermiş «Çaldıran döyüşü»ndə bir sərkərdə kimi iştirak etmiş və bu barədə şeirlərində göstərmişdir:

«Qoymanın, Miskin Abdal qəzadə həlak olacaq,
Ey könül, gəl düş havadan, axarın xak olacaq!»;

«İslam bada gedir cəllad əlində,
Paşam, mürvət eylə, belə kar olmaz».

1515-ci ildə Səfəvilər şahı I Şah İsmayıl Xətai Miskin Abdalın adına, onun məhz «Ricalül-qeyb»ə (Qeyb ərənləri) daxil olan müqəddəs Abdal Övliya, Haqqdan kəramət, fəzilət, hikmət verilmiş şəxs olması kimi xüsusiyyətlərini ehtiva edən fərman imzalamışdır. Fərmanın məzmunu belədir: «Ey mömin insanlar, Miskin Abdal mötəbər şəxsdir, ona sidq ürəklə inanın, nə mətləbiniz varsa, ondan diləyin!». Bu fərmanda, Abdalların «Ricalül-qeyb» iyerarxiyasında malik olduğu kəramət, ilahi hikmət, mistik qüvvə, metafizik xüsusiyyətlər «Abdalların Allahdan nə istəsələr, Allahın onu yerinə yetirəcəyi, onların yer yüzündə Allahın sevimli bəndələri və peyğəmbərlərin xələfi olması və sair möcüzələrə sahib olması»na dair inamların nə qədər təsirli olduğu özünü göstərir. Həmin fərmanın adı bir fərman

deyildi. Bu, sufi mörtəbələrini ən ali məqamlarına qovuşmuş qüdrətli bir Sufi Mürşidinin Təriqət Şahı tərəfindən, «Abdal»lıq doktrinasına aid müqəddəs «Abdal», «Pir» elan olunması demək idi, onun peyğəmbərlərin mənəvi Xələfi (ruhunun daşıyıcısı) Haqqa qovuşmuş Abdal olması təsdiq olunurdu. Məhz bu fərmanda, «40 Abdal», «Qırqlar piri», müqəddəs şəxsiyyətlər, Peyğəmbərlərin xələfləri olan Abdalın mistik, metafizik qüdrətə sahib olması öz əksini tapmışdır. «Abdal»ın malik olduğu qeyri-adi, mistik məziyyətləri barədə Tofiq Hüseynzadənin 2018-ci ilin noyabr ayında nəşr olunmuş «Miskin Abdal Qeyb Ərəni və Təsəvvüf Piri» elmi-tədqiqat əsərində ətraflı məlumat verilmişdir.

Miskin Abdalın tarixin yaddaşında qalan, haqqında yaradılmış dastanlarda və xalqın hafizəsində daşıyaraq qalan, dillərdən düşməyən çoxsaylı kəramətləri, mistik metafizik, fəvqəladə qabiliyyətləri və möcüzələri vardır ki, onlardan bir neçəsini təqdim edirik:

- Göyçədə, yaşadığı Zərgərli kəndində əhali içməli sudan əziyyət çəkdiyinə görə, Miskin Abdal həminin yanında bir neçə rükət namaz qılaraq, Allaha dərin zikrdə bulunaraq, dua etmiş,

«Allahın qüdrəti və qüvvəti qarşısında hər şey acizdir» demiş, Allah onun duasını qəbul edərək, göy üzü tutulmuş, möhkəm ildırım çaxmış, ildırım Miskin Abdalın yaşadığı evin arxasındakı böyük qayaya düşüb, qayayı ikiyə parçalamış, möcüzə olaraq həmin qayanın yarılan hissəsindən bir bulaq fışqırmışdır, həmin bulaq oğlunun adı ilə «Şadmanlı bulağı» adlanmışdır. Bu hadisə «Bibliya»da (Əhdi-Ətiq) «Saylar» kitabının 20-ci bölməsində xalqın sussuz qalaraq Musa Peyğəmbərə və qardaşı Haruna sudan əziyyət çəkmələrini bildirmələri, Musa və Harunun Allaha səcdəyə qapanaraq, bu xahişi Allaha çatdırmaları və Allahın izni ilə və Musaya bildirdiyi kimi, Musanın əsasını qayaya iki dəfə vurması nəticəsində qayadan bol su fışqırması, xalqın susuzluğunu aradan qaldırması əhvalatını xatırladı. «Şadmanlı bulağı»nın dibində boy atan ağacın dibində müqəddəs günlərdə gecələr şam yanmasına bənzər nur şölələnmişdir. XX əsrin başlanğıcında bir naxələf şəxs deyilənləri eşitməyərək, bu ağacı kəşib odun etmişdir. Bir il keçməmiş, həmin ailədən ancaq bir xarabalıq nişanə qalmışdır;

- Miskin Abdal Qərbi Azərbaycanın Axta (Razdan) rayonunun Miskin (sonradan «Qayğı ocağı») (yaxud Qayıb ocağı, Qeyb ocağı bu adın, Miskin Abdalın Qeyb Ərəni «Ricalül Qeyb» olması ilə əlaqədar verilməsi ehtimal edilir) və daha sonralar

«Dədə Qıslıq» və ən sonda Mirzə Fətəli Axundovun adı ilə «Axundov» adlanmışdır kəndində olarkən yerli əhali onun müqəddəsliyinə inanmayıb, sinəməqsədilə gur ocaq qalamış, Miskin Abdal qucağında qumral bir quzu ocağın içinə girmiş, ocaq yanıb qurtarmış, lakin nə özü, nə də quzu heç bir zərər görməmiş, bundan sonra əhali ona inam

gətirmiş və kəndi onun adına «Miskin» adlandırmış, sonradan SSRİ dövründə həmin kənd «Qayğı ocağı» və «Axundov» ilə əvəzlənmişdir. Bu əhvalat «Quran»da «əl-Ənbiya» surəsinin 68-70-ci, «Səffat» surəsinin 97-98-ci və «əl-Ənkəbut» surəsinin 24-cü ayələrində göstərilən İbrahim Peyğəmbərin Nəmrud tərəfindən yandırılması üçün odun içərisinə atılması, lakin Allahın onu qoruması və zərər çəkmədən xilas olması əhvalatını xatırladır;

- Miskin Abdalın Göyçədə Zərgərli kəndindəki evinin həyətinə qeybdən marallar gəlmişdir; bundan başqa, bir dəfə oğlu Şadman quldurları öldürdüyünə görə həyətdə arvadı Həlimənin qalacağı ocağa qazanda qoyulmuş maral südü qan kəşmiş, bu əlamətə əsasən, ona, oğlu Şadmanın haradasa «qan salması» adam öldürməsi əyan olmuş, Şadman evə qayıtdıqda quldurları öldürməsinə atasına bildirmiş, Miskin Abdal hirsənərək, əlindəki çəliyi yerə qeyzlə vurmuş, bu vaxt zəlzələ baş vermiş, əsa burum-burum olmuş (hazırda da həmin çəlik saxlanılır), o, ocaqdan höyüş bir odun götürüb, Şadmana tərəf atmış, lakin Allah Şadmanı, günahı olmadığı üçün, atasının qəzəbindən qorunmuş, odun ona çatmamış yerə sancılaraq, «Yanıq armud» ağacına çevrilmiş, ağac hər axşam sanki yanmış kimi, özündən nur saçmış, yerli əhali tərəfindən ziyarət edilmişdir. Həmin əhvalat Sarıyaqub və ətraf kəndlərin əhalisinin uşaqdan-böyüyə hamısının dilinin əzbəridir. Qərbi Azərbaycanın indiki Qarakilsə (Quqark) rayonunun Heydarlı və Hollavar kəndləri və Axta (Razdan) rayonunun Miskin (Axundov) kəndlərinin əhalisi arasında da «Yanıq armud» ağacı ilə bağlı maraqlı əhvalatlar indi də yaşayır;

- Gədəbəy rayonunda 11 kəndi əhatə edən Miskinli obasında da Miskin Abdal bir müddət yaşamış, orada da onun ocaq çatdığı, namaz qıldığı yerlər müqəddəs sayılmışdır. Orada Miskin Abdalın adına bir neçə «Ocaq» yeri hazırda da insanlar tərəfindən ziyarət edilir, həmin obanın əhalisi də Miskin Abdalın mənəvi cəhətdən «ulu baba»ları sayırlar;

- Dağıstanın Axtı rayonunun «Miskin-ci» kəndi də Miskin Abdalın bir müddət yaşadığı yerlərdən olmuş, həmin kənddə də onun adına çoxsaylı (19 ədəd) ziyarət yerləri olmaqla, bu gün də həmin kəndin əhalisi Miskin Abdalın özlərinin mənəvi cəhətdən ulu babası kimi yad edirlər;

- Qərbi Azərbaycanın indiki Qarakilsə (Quqark) rayonunun Mollaçıqlaq, Heydarlı və Hollavar kəndlərinin ərazisində Miskin Abdal ilə bağlı 8 ziyarət ocağı yeri vardır. Həmin kəndlərin əhalisi arasında bu gün də yaşayan rəvayətlərə görə, bir dəfə Miskin Abdal Maymaq dağına başına çıxmış, oradakı cahil, gənc şəxslər Miskin Abdaldan bir möcüzə göstərməsini xahiş etmiş, Miskin Abdal Allaha dua edib, çəliyini yerə möhkəm vurmuş, həmin yerdə həmin vaxtadək heç bir su mənbəyi, bulaq olmamasına və bulaq çıxması üçün ehtimal belə olmadığı, yəni çox uca yer olmasına baxmayaraq, çəlik dəyən yerdən su, bulaq qaynamağa başlamış, içindəki xırda daşlar da rəngarəng olmuşdur. Həmin gündən bu bulaq «Miskin bulağı» adlanmışdır. Sonrakı əsrlərdə ora köçürülən ermənilər bulağı murdarladılar üçün bulaq qurumuşdur;

- Qarakilsə (Quqark) rayonunun Mollaçıqlaq kəndinin ərazisində Cəbrayıl, Şorax və Xəməy dağlarının arasında Şorax dərəsində XVI əsrdən yadigar qalan «Miskin Abdal ocağı» 1988-ci ilin məlum hadisələrinə qədər dini ziyarətgah kimi insanların ümid, pənah yeri olmuşdur. Həmin kəndlərin əhalisi, hamısı Miskin Abdalın özlərinin mənəvi cəhətdən «ulu baba»sı hesab edirlər;

- Miskin Abdal Təbrizdə sarayda olduğu vaxtlarda, Allahın lütfü olaraq verilmiş gözə görünə bilməmək («Tayyi məkan» və «Tayyi zaman») kəramətinə görə, Şah İsmayıl Xətəinin sarayında Şahın otağına keçərkən saray mühafizəçiləri onu görməmiş, yəni onların gözüne görünməmiş, ona görə də mühafizəçiləri Şahı xəbərdar edə bilməmiş, içəri daxil olmuşda

Şah bu işə heyran qalmış, mühafizəçilərini çağırtdırıb, soruşmuş, onlar Miskin Abdalın içəri keçməsinə görmələrini demişlər. Bu hadisə «Miskin Abdal və Şah İsmayıl Xətai» dastanında, habelə Miskin Abdal və Şah İsmayıl Xətəinin şeirlərində öz əksini tapmışdır (Miskin Abdalın törəmələrindən olan, Tofiq Hüseynzadənin babası Paşanın qardaşı XX əsrdə yaşamış Həsənov Abuzər Hüseyn oğlunda da eyni qabiliyyətlər olmuşdur);

- Səfəvilərin apardığı döyüşlərin birində Miskin Abdal sərkərdə kimi iştirak edərək, qoşunun azuqəsi qurtarmış, çıxılmaz vəziyyətdə qalmış, Miskin Abdal qoşunu yeməklə təmin edəcəyini bildirib, Allahı zikr edərək, çoxsaylı dualar edərək, kömək istəmiş, Allah onun duasını qəbul buyurmuş, o, bir badya qatıq və bir kömbə çörəklə bütün qoşunu doyurmuş, yeyildikcə, qatıq qabda bulaq kimi qaynayıb, artmış və çörək də yeyildikcə artmış, hələ artıq da qalmışdır. Bunu görən Şah İsmayıl və qoşunu çox heyrlənmiş və onun böyük kəramət sahibi olduğuna qəti iman etmişlər. Miskin Abdalın həmin badyası (qab) indi də «Ocağ»ında saxlanılır. Bu əhvalat «Bibliya»nın tərkib hissəsi olan «İncil»də İsa Peyğəmbərin bir dəfə göyə baxaraq, Allaha dua edib 5.000 nəfər kişini (qadın və uşaqlar istisna olmaqla) 5 çörək və 2 balıqla doyurması, 12 dolu sətərin də artıq qalması, bir dəfə isə «şükran duası» edərək, 3 gündür ac qalan 4.000 kişini (qadın və uşaqlar istisna olmaqla) 7 çörək və bir az da balıqla doyurması, 7 dolu zənbil yeməyin də artıq qalması əhvalatlarını xatırladır;

- Şadmanın, atası Miskin Abdalın vəsiyyətinə uyğun olaraq, atasının əşya və sənədlərini «Ocağ»ı saxlamaq üçün bacısı Məleykəyə vərəkən atasının burum əsasının evdə qalması, qalan əşya və sənədləri isə verməsi, həmin gecə «Ocağ»dakı əşya və sənədlərin Məleykənin evindən, taxçada qoyduğu yerdən qeyb olması, yəni Şadmanın evinə qayıtması, Şadmanın

«Ocağ»ı qaytarsa da, yenə də bir neçə gün həmin halın təkrarlanması, sonradan, atası Miskin Abdalın Şadmanın yuxusuna girməsi, Şadmana, evində atasından yadigar saxladığı, «hərma»ya taxdığı burum əsasını da həmin «Ocağ»ın içərisinə qoyub, bacısına qaytarmasını bildirməsi və bundan sonra bir daha «Ocağ»ın geri qayıtmaması Göyçədə ən çox yayılmış rəvayətlərdən biri idi;

- «Miskin Abdal» dünyadan köçdükdən sonra da onun «Ocağı» daim ona inam bəsləyənlərin ümid, pənah yeri olmuş, dara düşən, darlıqda qalan, bədbəxt tale və hadisə ilə üzleşən hər kəs onun vasitəsilə Allahı köməyə çağırmış, Göyçədə istənilən bədbəxt hadisənin qarşısını alınması üçün əhali Miskin Abdalın «Ocağı»nı ziyarət etməklə, Allahdan kömək diləmiş, Allah da onların dua və çağırışlarını eşidərək, kömək etmişdir. Son illərdə 1986-cı ildə Sarıyaqub kəndinə dəhşətli sel fəlakətinin itkisiz ötürülməsi və 1988-ci ilin dekabr ayında əhalinin ermənilər tərəfindən doğma yurdlarından zorla çıxarılarək, qışın ən sət çəğində Kiçik Qafqazın keçilməz dağ yollarından bütöv bir elin, mahalın sağ-salamat keçməsi vaxtı da hamı Miskin Abdalın ocağı vasitəsilə Allahı köməyə çağırırdı, Miskin Abdal öz imdad şəhpərini, elə bil ki, doğmalarının üstünə çəkmişdi.

- Miskin Abdal cismən doğmalarının yanında olmasa da, Qeyb Ərəni «Ricalül Qeyb» kimi onun həmişə diri olan müqəddəs ruhu və mistik qüvvəsi doğmalarının yurdunda, ocağında dolaşırdı. Bu müqəddəsliyin təzahürü kimi vaxtilə Miskin Abdalın, sonra isə oğlu Şadman və törəmələrinin, 1988-ci ilin məlum hadisələrinə qədər isə, Tofiq Hüseynzadənin ailəlikcə yaşadığı ocaqda evin həyətinə həmişə bir «Ocaq ilanı» yaşayırdı. Bundan başqa, 1988-ci ilin məlum hadisələrindən sonra bir dəfə Sarıyaqub kəndinə gedən Tofiqin əmisi, qonşuluqda yaşayan Lətif Hüseynov çox maraqlı bir faktın şahidi olmuşdu.

(Davamı var)